

Gedachte

De architectuur van het totale isolement

Aurélie Autenne
vindt dat onze gevangenissen
hopeloos achterhaald zijn

De meerderheid van de gevangenissen in ons land werd gebouwd in de tweede helft van de 19de eeuw of het begin van de volgende. Ze waren geïnspireerd op de toen geldende humanitaire principes, maar staan totaal haaks op de penitentiaire praktijk van vandaag. In de 19de eeuw propageerden de theorieën van het gevangeniswezen de opsluiting en het totale isolement van elke gevangene. Men wilde vermijden dat de gevangenen met elkaar in contact kwamen, want dat kon alleen negatieve effecten veroorzaken. Als het individu alleen opgesloten was, dacht men, dan zal het opnieuw op het goede pad komen en mettertijd zijn gedrag wijzigen. In België vertaalden die theorieën zich ook in de cellenarchitectuur, waarvan Edouard Ducpétiaux de voornaamste vertegenwoordiger was. Hij was inspecteur van de gevangenissen tussen 1840 en 1850. Hij gaf de aanzet voor het huidige cellulaire gevangenisgebied. De architectuur van de gevangenissen was zorgvuldig afgestemd op de algemene

structuur (een grondplan van gangen met cellen die allemaal uitgingen op een centrale toezichtruimte, volgens het beroemde 'panoptische' model van Bentham), tot het smeedwerk voor de deuren toe. Alles was erop gericht de gevangenen dag en nacht van elkaar gescheiden te houden. Die isoleerdrang uitte zich op diverse manieren. De afstand tussen de gangen moest bijvoorbeeld groot genoeg zijn opdat elk visueel contact tussen de gevangenen uitgesloten zou zijn. Als dat niet lukte, werden er hoge muren tussen de gangen opgetrokken. De gevangenen werden afhankelijk van de categorie waartoe ze behoorden ondergebracht in duidelijk gescheiden afdelingen. De gemeenschappelijke ruimten werden tot een minimum beperkt, als ze er al waren. Er werd een duidelijke scheiding aangebracht tussen zones bestemd voor de gevangenen en andere zones (kapel, keuken, administratie). De scheidingsmuren tussen de cellen bevonden zich niet recht tegenover elkaar om het onmogelijk te maken bij elkaar naar binnen te kijken via eventuele openingen die in de deuren werden aangebracht. Alles was erop gericht communicatie onmogelijk te maken. De vensters in de cellen werden

op een bepaalde hoogte aangebracht. Als je ze opende, zag je alleen een stuk van de hemel, het glas was mat. Dit is een voorbeeld van een paternalistisch en antisociaal gedrag. Al snel echter, vanaf het einde van de 19de eeuw, werd het cellulaire systeem – dat nog maar net in gebruik was – als hopeloos paternalistisch en antisociaal beschouwd. Die heersende opvatting moest plaatsmaken voor theorieën die veel vooruitstrevender en opener waren. In de praktijk is het echter zo dat de theorieën de architectonische vertaling ervan altijd ver vooruit zijn, waardoor er tot in 1915 gevangenissen van het Ducpétiaux-type gebouwd werden (in Oudenaarde). Vandaag, bijna honderd jaar later, zijn er nog zo'n dertig gevangenissen van dat type operationeel, waaronder ook de gevangenis in Dendermonde. Tegenwoordig streeft men ernaar het contact tussen de gevangene en de buitenwereld te bevorderen om uiteindelijk een succesvolle reintegratie in de maatschappij te vergemakkelijken. In die context werd overigens ook de enkelband geïntroduceerd. Moderniserings- en aanpassingswerken hebben de meeste van de oude gevangenissen in België wel degelijk vooruitgeholpen, maar de architectuur van toen, die er in de eerste plaats op gericht was de gevangene van de buitenwereld te scheiden, heeft een inherente functionaliteit die je niet even snel verandert door een wijziging hier en een herschikking daar. De kloof tussen de doelstellingen en

de realiteit in de gevangenissen heeft niet alleen te maken met veroudering, overbevolking, het ontbreken van renovatiefondsen, werkmethoden... Die problemen bestaan uiteraard en duiken steeds opnieuw op, maar op een fundamenteel niveau is het het architecturaal model van de gebouwen dat in vraag moet worden gesteld. In de 19de eeuw waren de autoriteiten zich er heel goed van bewust dat de architectuur van de gevangenissen gestoeld was op heel uitgesproken waarden en opvattingen.

De 19de eeuwse gebouwen zijn niet in staat de functie te vervullen die gevangenissen vandaag hebben

Vandaag moet iedereen, en vooral de politieke wereld, beseffen dat de gebouwen uit die periode hopeloos gedateerd zijn precies vanwege de opvattingen die erachter schuilgaan. Alle moderniseringsinitiatieven zullen er, hoe ingrijpend ze ook zijn, nooit in slagen de bestaande architecturale structuren aan te passen. Als de autoriteiten dat niet begrijpen en er lessen uit trekken, dan riskeren ze zich in de toekomst nog

een hoop miserie op de hals te halen. **Waardevol patrimonium** We mogen ook niet vergeten dat momenteel patrimonium van grote waarde in gevaar wordt gebracht. De ongelukkige ingrepen en de geplande renovatiewerken zullen grote schade toebrengen aan gebouwen die als historische monumenten beschermd kunnen worden. De cellulaire gevangenissen zijn de weerspiegeling van de gevangeniswetenschap uit de 19de eeuw, van het gevangeniswezen in een bepaalde periode, van de stempel die Ducpétiaux op België gedrukt heeft. Ze leren ons veel over de politieke, economische en sociale geschiedenis. Bovendien hebben ze een belangrijke architecturale, esthetische en urbanistische waarde. Het is niet mijn bedoeling hier op te roepen tot de vernietiging van de gebouwen – die perfect een andere bestemming kunnen krijgen – maar om aan te tonen dat ze niet in staat zijn de functie te vervullen die ze vandaag hebben. Waar en hoe logeren we onze gevangenisbevolking? Die vraag is niet meer een kwestie van architectuur alleen. Ze bevindt zich op het kruispunt van verscheidene disciplines en roept de overheden op hun verantwoordelijkheid te nemen. **Aurélie Autenne is architecte en master in de conservatie van monumenten en landschappen (KU Leuven). Dit is de vertaling van een opiniebijdrage die gisteren in Le Soir is verschenen.**